

LIETUVOS TSR MOKSLŲ AKADEMIJA
ISTORIJOS INSTITUTAS
LIETUVOS TSR ISTORIJOS PROBLEMINĖ MOKSLINĖ TARYBA

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

1984 METAI

VILNIUS „MOKSLAS“ 1985

INSTITUTE OF HISTORY
OF THE ACADEMY OF SCIENCES OF THE LITHUANIAN SSR
THE SCIENTIFIC PROBLEM BOARD
OF THE HISTORY OF THE LITHUANIAN SSR

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1984

VILNIUS

1985

INSTITUT FÜR GESCHICHTE
DER AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN DER LITAUISCHEN SSR
PROBLEMISCHER-WISSENSCHAFTLICHER RAT
FÜR GESCHICHTSFORSCHUNG DER LITAUISCHEN SSR

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

1984

VILNIUS

1985

АКАДЕМИЯ НАУК ЛИТОВСКОЙ ССР
ИНСТИТУТ ИСТОРИИ
НАУЧНЫЙ СОВЕТ ПО ПРОБЛЕМАМ ИСТОРИИ
ЛИТОВСКОЙ ССР

ЕЖЕГОДНИК
ИСТОРИИ
ЛИТВЫ

ГОД 1984



ВИЛЬНЮС «МОРСЛАС» 1985

63.3(2L)
Li 237 .

Redakcinė kolegija:

Bronius VAITKEVICIUS (vyr. redaktorius), Alfonsas EIDINTAS, Mečislovas JUCAS,
Vytautas MERKYS, Vacys MILIUS, Leonas MULEVICIUS, Rita STRAZDŪNAITE
(sekretorė), Tamara TARŠILOVA, Adolfas TAUTAVIČIUS, Irena VALIKONYTE, Regina
ZEPKAITE (vyr. redaktoriaus pavaduotoja)

Išleista LTSR MA Istorijos instituto užsakymu

L 0505040000—229 Z—85
M854(08)—85

© LTSR MA Istorijos institutas, 1985

ISTORIJS TERMINIJA

Sio skyriaus konsultantas
filol. m. k. *Kazys Gaivenis*

KA REISKĖ „UGNINĖ IETIS“ (TELM IGNEUM) VYGANDO KRONIKOJE?

Vygando Marburgiečio kronikoje (tiksliau, išlikusiame jos XV a. antrosios pusės lotyniškame vertime) pasakojama, kad 1338 (iš tikrųjų 1337) m. ties Bajerburgo pilimi buvo nušautas „Trakų karalius“. J. Dlugošas šį pasakymą interpretavo kaip Gedimino nužudymą, ir klaidinga jo versija gyvuoja iki šiol¹. Gedimino mirtis yra atskira tema ir čia ji neaptariama. Šiuo atveju norima išsiaiškinti, kuo buvo šaudoma. Mat, perpasakodamas J. Dlugošą, M. Strijkovskis manė, kad jo pirmtakas kalba apie paraku šaunamą ginklą². Tokia M. Strijkovskio nuomonė irgi yra pakankamai plačiai įsigalėjusi.

Vygando vertime rašoma, kad kažkoks kryžiuotis, šaulių viršininkas Tilmanas Zunpachas „ugnine ietimi“ sudegino (lietuvių) vėliavą ir tuoj po to „ietimi“ mirtinai sužeidė Trakų kunigaikštį³. Vadinasi, labai aiškiai yra pasakyta: T. Zunpachas šovė du kartus, nes kitaip jis vienu šūviu turėtų iš karto sudeginti vėliavą ir užmušti gerokai žemiau jos (o gal ir visai kitoje vietoje) buvusį žmogų. Pasakyta ir tai, jog vėliava sudegė nuo „ugninės ieties“, o Trakų kunigaikštis krito tik nuo „ieties“, t. y. nepaliekama užuominos jokiam „ir“, jei norėtume aptariamame sakinyje pratęsti „ugninės ieties“ veiksmą: Trakų kunigaikščiui skirtas visiškai atskiras papildinys („ietis“), beje, nuo ankstesniojo papildinio („ugninės ieties“) atskirtas ir labai iškalbingos laiko aplinkybės („tuoj po to“).

J. Dlugošo interpretacijoje šie du T. Zunpacho šūviai susiliejo į vieną, taigi ir Gediminu palaikytas Trakų kunigaikštis jo pasakojime krenta nuo „ugninės ieties“ (J. Dlugošas ją pakeičia „ugnine strėle“)⁴. J. Dlugošo

¹ Gudavičius E. Kas žuvo 1337 m. prie Bajerburgo?—Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai. A serija, 1984, t. 4(89), p. 92—100.

² Ten pat.

³ *Scriptores rerum prussicarum* (toliau — SRP).—Leipzig, 1863, Bd. 2, S. 493—494; „Accidit, quod quidam frater Tilemannus de Sunpach magister sagittariorum telo igneo vexillum combussit et statim post paganorum regem de Tracken telo vulnerat in collum inter scapulas, et mortuus est, suscipiens partem cum dampnatis“.

⁴ Długosz J. *Opera omnia*.—Cracovia, 1876, vol. 12, p. 37: „Erat inter Prussiae obsessos unus Crucifer sagittandi peritus, et qui ob id Sagittariorum Magister vocabatur, qui igneis sagittis barbaros vexans, dierum una Ducem Lithuaniae Gedeminum ignea sagitta per corpus in dorsum transfixit, a quo vulnere moribundus ilico animam exhalavit“.

versiją pakartojo M. Miechovita⁵, kuriuo sekė M. Strijkovskis, tačiau kritiškai jo protas negalėjo tenkintis neaiškaus objekto paminėjimu. Remdamasis savo meto istoriškumo suvokimu, M. Strijkovskis ėmėsi aiškinti, ką galėjo reikšti „ugninė strėlė“. Jo išvedžiojimai kelia pagarbą: juos grindžia savo, kario, patirtimi, prisimindamas senus paraku šaunamus ginklus, jo paties apžiūrėtus arsenaluose⁶. Tai diktavo visiškai logišką jo epochai atsakymą: „ugninis objektas“ tegalėjo būti susietas su „ugniniais“ (parako) ginklais (juk ir šiandien dar išliko archaiška komanda: „ugnis!“). Taigi M. Strijkovskis buvo antrasis žmogus, dar nauja kryptimi pakreipęs versiją apie fatalinius T. Zunpacho šūvius.

Savaime suprantama, M. Strijkovskio mintį pakartojo A. Kojelavičius⁷. Todėl toliau nebereikia aiškinti, dėl ko ir šiandien manoma, kad Gediminas krito nuo paraku šaunamo ginklo.

„Ugninė ietis“ sudegino lietuvių vėliavą. Suprantama, kad akmuo ar metalo šratas to nepadarytų. Tai buvo padegamoji strėlė ir būtent taip ši pasakymą šiandien ir interpretuoja ginklų istorijos specialistai⁸. Leido šią „ugninę ietį“ ne kas nors, o šaulių (pažodžiui — „strėlininkų“⁹) viršininkas. Beje, paraidžiui jis apibrėžiamas „meistru“¹⁰. „Meistrai“ kryžiuočių kariuomenėje paprastai susiję su techninėmis ginklo rūšimis: jie tvarko svaidymo ir griovimo mašinas¹¹. Arbaletai (kilpiniai) irgi buvo techninis ginklas, o stebėtis, kad jais šaudė riteriai, nereikia, prieš pagonis tai buvo galima, ir ordino kronikos ne kartą mini tokius atvejus¹². Arbaletai

⁵ Mathias a Miechow. Chronica polonorum.—Cracovia, 1521, p. 214: „quidam Crucifer sagittandi peritus, ob id sagittariorum magister uocatus, praefatum ducem Gediminum ignea sagitta per dorsum transfixit, quod illico animam exalauit“.

⁶ Strykowski M. Kronika polska, litewska, żmódzka i wszystkiey Rusi.—Królewiec, 1582, s. 411: „Gedimin... / vkazował szańcom y Taranam mieysce slusznieysze... / tam gdy się ochotnie stárszek uwijał / podstrzelil go w grzbiez z Rusnice Niemiec ieden z blńnkow / iako Pruskie Kroniki swiadcza / a Miechouius pisze / iż go ignea sagitta per dorsum transfixit, ognistą strzałą / ale podobno rychley ognistą kulką z Rusnice / bo tego czasu rusnice Niemcy wymyslać poczełi / wszakze ieszcze bes krzossow / iako owych kilka ná Zamku Wilenskim w skárbie widzimy / tákże w Rydze / w Dunamuncie y w Pruskich zamkach inszych tych stárodawnych rusnic wíelem widział. Gedimin do onego postrzelenia natychmiast duszę wyduchnął / y skonał“.

⁷ Wiivk Koiáłowicz A. Historiae litvanae pars prior.—Dantisci, 1650, p. 279—280: „Fistulas enim ferreas, quae pulverę pyrio et globis oneratae, conceptam intra pulverem flammam evomendo... globum in adversos ejicerent: jam tum ad Prussorum usum pervenisse, memorant nostrates... Hoc teli genere, Gediminus trajectus, cum oppugnationem ferventius instruit ac urget, inter ordines exanimatus concidit“.

⁸ Nowakowski A. Uzbrojenie wojsk krzyżackich w Prusach w XIV w. i na początku XV w.—Łódź, 1980, s. 124—125.

⁹ Zr. 3 išn. Pažymėtina teisinga J. Dlugošo interpretacija.—Zr. 4 išn.

¹⁰ Zr. 3 išn.

¹¹ SRP, Bd. 2, S. 532: „magister carpentariorum de Marienburg Marquardus confixit et construxit unam machinam sive arietem [vulgariter tůmeler]... Similiter magister Mattias, faber lignorum de Königsberg, fecit omnino parem... Consequenter dieti magistri lignarii, Marquardus scilicet de Marienburg erexit structuram equalis altitudinis domus ad fossam domus, magister Matthias similiter de Elbingo ad orientem“.

¹² SRP.—Leipzig, 1861, Bd. 1, S. 107: „Henricus Monte predictus videns a longe fratrem Henricum Ulenbusch tendentem balistam, accessit festinus ad eum... quidam frater inter alios, qui se ad defensionem opposuerant, coactus fuit relinquere balistam tensam“. Nekalbant jau apie Bajerburgo atvejį, žr. taip pat 14 išn.

buvo lengvieji ir sunkieji¹³. Paskutiniųjų strėlės priminė ietis. Kryžiuočių kronikose kai kur tiesiog ir sakoma, jog arbaletai šaudė ietimis¹⁴, t. y. turima galvoje sunkioji šio ginklo rūšis. Taigi T. Zunpachas buvo ne šiaip šaulių, o arbaletininkų vadas ir pats šaudė iš sunkiojo arbaletu.

T. Zunpacho šūviai buvo nukreipti į labai svarbius objektus (vėliavas, kunigaikščius). Jį galima pavadinti to meto snajperiu. Paraku šaunamus kryžiuočių ginklus šaltiniai mini nuo 1362 metų¹⁵. Tai nereiškia, kad jų negalėjo naudoti anksčiau, bet lygiai taip pat nepamirština, kokie netobuli ir netaiklūs jie tuo metu buvo. Paraku šaunami ginklai efektingai mušė į stambius objektus, į minią, o pavieniams taikiniams netiko. Nepamirštinas ir ilgas jų užtaisymas¹⁶ (o Trakų kunigaikštis buvo nukautas tuoj pat po šūvio į lietuvių vėliavą). Pagaliau reikia prisiminti ir tai, kad paraku šaunamų ginklų naudojimas tuo metu buvo amatas, dažnai bent iš dalies susijęs jei ne su pačių ginklų, tai su parako gamyba, ginklų remontu. T. y. sunku įsivaizduoti riterius, perimančius visą šį amatininkų įgūdžių kompleksą, nes taikymas tuo metu buvo neatsiejamas nuo užtaisymo, užtaisymas — nuo parako paruošimo.

Visa tai ir reikia gretinti su antruoju T. Zunpacho šūviu, kurį nubraukė visi Vygando kronikos naudotojai, su šūviu, kuris nukreipė paprastą, o ne „ugninę“ strėlę („ietį“). Taigi mįslingoji „ugninė ietis“ buvo ne kas kita kaip sunkiojo arbaletu padegamoji strėlė. Ja šauta į lietuvių vėliavą. Trakų kunigaikštis krito nuo paprastos strėlės.

Edvardas Gudavičius

¹³ Lietuviškoji tarybinė enciklopedija.— V., 1976, t. 1, p. 311.

¹⁴ SRP, Bd. 1, S. 112: „Henricus predictus quendam virum nobilem et potentem capitaneum Lethowinorum, cum balista sagittans telo tetigit et occidit, et ex alia parte quendam magistrum sagittavit, et cum telo affixit manum ejus ad machinam“.

¹⁵ Górski K. Ustrój państwa i zakonu krzyżackiego.— Gdynia, 1938, s. 39.

¹⁶ Dar XV a. per dieną buvo galima užtaisyti patranką ne daugiau kaip 4 ar 5 kartus.— žr.: Коротков И. Об основных этапах развития огнестрельного оружия.— Военно-исторический журнал, 1966, № 7, с. 98.